

ТЕРОРИЗЪМ

*Наташа Добрева**

В международното право всички определения за тероризъм се основават на специфичното отношение на дееца – целта да се предизвика политическа реакция чрез насилие. Конвенцията на ООН за борба с бомбения тероризъм (обн., ДВ, бр. 36 от 9.04.2002 г.) предлага следната дефиниция: „Всяко лице извършва престъпление по смисъла на тази конвенция, ако то незаконно и умишлено доставя, поставя, задейства или взривява взривно или друго смъртоносно устройство в пределите на или срещу място за обществено ползване, държавен или правителствен обект, система за обществен транспорт или инфраструктурен обект: (а) с намерението да причини смърт или сериозни телесни наранявания; или (б) с намерението да причини значително разрушение на такова място, обект или система, където такова разрушение води или може да доведе до големи икономически загуби“.

Според Резолюция 1566 на Съвета за сигурност на ООН терористични актове са:

1. деяния, извършени с цел причиняване на тежки телесни повреди и/или смърт на лица, включително и цивилни такива; вземане на заложници;

2. деяния, извършени с цел предизвикване на общо състояние на страх и несигурност сред населението, отделни групи от населението или определени лица или с цел да принудят държавните власти да извършат или не определено действие;

3. деяния, чийто фактически състав попада в рамките на международни правни актове, свързани с тероризма.

* Адвокат от София и пълномощник на жалбоподателите по цитираните дела *M. and Others v. Bulgaria; Sentsov v. Russia; Podchasov v. Russia; Dimitrovi v. Bulgaria*.

В българското право тероризмът е криминализиран като престъпление против републиката и означава извършването на други тежки престъпления със специална цел, а именно „да създаде смут и страх в населението или да заплаши, или да принуди орган на властта, представител на обществеността или представител на чужда държава или на международна организация да извърши или да пропусне нещо“ (чл. 108а НК). Например обвинителният акт за атентата в „Сарафово“ през 2012 г. е по чл. 108а НК и по-конкретно за това, че „на 18.07.2012 г. в гр. Бургас на паркинга пред сградата на летище „Сарафово“, терминал „Пристигащи“, с цел да създаде смут и страх в населението на Република България и Република Израел относно личната неприкосновеност и сигурността на територията на Република България, както следва:

– престъпление по чл. 115 във вр. с чл. 18, ал. 1 НК – умишлено е направил опит да умъртви повече от две лица... като макар и довършено изпълнителното деяние, не са настъпили предвидените в закона и искани от деца общественоопасни последици по независещи от волята му причини;

– престъпление по чл. 333 във вр. с чл. 330, ал. 1 НК – чрез взрив, осъществен чрез самоделно взривно устройство, умишлено унищожил и повредил имущество със значителна стойност, както следва: унищожил автобус...“ (присъда № 260000/21.09.2020 г. по н. о. х. д. № 1933/2016 г. на III състав на Специализирания наказателен съд).

Административното право предвижда принудителни административни мерки за превенция на тероризъм, които в областта на това право се наричат „мерки за защита на националната сигурност“. Според Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“ агенцията извършва дейности за защита от посегателства, свързани с „международен тероризъм и екстремизъм, както и финансирането им;... дейности на групи и лица, подпомагачи чужди служби, терористични или екстремистки организации“. По реда на Закона за специалните разузнавателни средства такива средства може да се използват и по отношение на дейности, свързани със защитата на националната сигурност. Защитата на на-

ционалната сигурност е конституционно основание за ограничаване на някои основни права на гражданите.

Що се отнася до практиката на Европейския съд по правата на човека, след първото си решение по делото *Lawless v. Ireland* (по. 1, жалба № 332/57) от 1960 г. той е разгледал огромен брой дела, свързани с тероризъм. По-надолу следва обобщение на тази практика, описващо етапите на една типична антитерористична операция – от фазата на тайното следене, през ареста или принудителната административна мярка, до осъдителната присъда и трансфера за изпълнение на наказанието. Преди това обаче се представя позитивното задължение на държавата да спасява живота на гражданите, тъй като чрез антитерористичните си мерки тя преследва тази висша цел.

1. Позитивно задължение да се спаси живот – чл. 2

Член 2 от Конвенцията налага на държавата позитивно задължение да предпазва общо населението си от тероризъм (т.е. от насилствена смърт). В този контекст, когато жалбоподател заявява, че властите са нарушили позитивните си задължения да защитят правото на живот, Съдът извършва анализ дали националните власти са знаели или е трябвало да знаят, че съществува реален и непосредствен риск за живота на даден човек или на група от хора от криминалното поведение на трето лице и дали националните власти са бездействали и пропуснали да предприемат мерки в кръга на своите правомощия, от които е можело да се очаква да предотвратят този риск. Основните принципи на позитивното задължение на държавата да предпазва гражданите от насилствена смърт са приложени по делото *Y and Others v. Bulgaria* (жалба № 9077/18).

Съдът приложи тези принципи по делото *Tagayeva and Others v. Russia* (жалба № 26562/07) относно терористичната атака в училището в Беслан, Русия. Съдът потвърди, че позитивното задължение по превенция се прилага не само към ситуации, изискващи личната защита на едно или повече лица, идентифицирани предварително като потенциална цел на смъртоносно деяние, но и в случаи, повдигащи задължението да се осигури об-

ща защита на обществото. Като взема предвид, че информацията, събрана от националните власти, е потвърдила съществуването на реална и непосредствена заплаха за живот, Съдът постановява, че е било разумно да се очаква предприемането на превантивни и защитни мерки, така че да се засекат и неутрализират терористите колкото е възможно по-скоро и с минимален риск за живота. На практика превантивните мерки, взети в този случай, са били дълбоко неадекватни. Съдът заключава, че държавата ответник е нарушила позитивните си задължения по чл. 2.

Позитивните задължения на държавата да предпазва населението включват също защита на живота на държавните служители, включително полицаите от специалните отряди за борба с организираната престъпност (*Ribcheva and Others v. Bulgaria, жалба № 37801/16*).

Употреба на смъртоносна сила от държавни служители

Втората алинея на чл. 2 от Конвенцията оправдава използването на смъртоносна сила от държавни служители при определени условия. Тази разпоредба – повторена в чл. 87 от Закона за Министерството на вътрешните работи (ЗМВР), изисква употребата да е „абсолютно необходима“ и само в следните изрични хипотези:

„а) при защитата на което и да е лице от незаконно насилие (ЗМВР уточнява „заложници и отвлечени лица“);

б) при осъществяването на правомерен арест или при предотвратяване на бягството на лице, законно лишено от свобода;

в) при действия, предприети в съответствие със закона за потушаване на бунт или метеж“.

Използването на смъртоносна сила следва да е „абсолютно необходимо“, което означава тя да е стриктно пропорционална в конкретните обстоятелства на дадения случай (*McKerr v. the United Kingdom, жалба № 28883/95, § 108*). Практиката на Съда акцентира, че терминът „абсолютно необходима“ по чл. 2 сочи към по-стриктен тест за необходимост от израза „необходими в едно демократично общество“ по смисъла на чл. 8–11 от

Конвенцията (*McCann and Others v. the United Kingdom*, жалба № 18984/91, § 149).

Конкретните позитивни задължения на държавата във връзка със свръхупотреба на сила от държавни служители са:

- правно регулиране на употребата на оръжие от държавни служители (*Makaratzis v. Greece*, жалба № 50385/99, [GC]);
- обучения и подбор на държавни служители (*Abdullah Yilmaz v. Turkey*, жалба № 36607/06; *Simsek and Others v. Turkey*, жалби № 35072/97 и 37194/97);
- планиране и подготовка на антитерористични операции (*Ayvazyan v. Armenia*, жалба № 56717/08);
- контрол върху ситуацията – ако държавните служители са използвали оръжието си, за да се защитят от атака срещу тях и да спасят чужди животи, и ако Съдът е убеден, че те искрено са вярвали в такава опасност, той ще заключи, че употребата на смъртоносна сила е била пропорционална (*Brady v. the United Kingdom*, жалба № 55151/00 (*dec.*)).

Доказване

При преценка на фактите Съдът прилага стандарта на доказване *извън разумното съмнение* (*beyond reasonable doubt*), т.е. по-нисък стандарт, отколкото във вътрешното право. Съдът може да изведе доказателство от наличието на съвкупност от достатъчно силни, ясни и съгласувани изводи или от такива неоспорими презумпции на факти. Съдът избягва стриктното прилагане на принципа, че всяка страна представя доказателства за своето твърдение. Съдът може по своя инициатива да покани страните да представят доказателства пред него и в случай на отказ, особено от правителството, може да направи изводи относно обосноваването на твърденията (*Janowiec and Others v. Russia*, жалба № 55508/07 и 29520/09 [GC], § 202).

Съдът използва максимално този подход в случаи, отнасящи се до въоръжени конфликти, и особено между сили за сигурност и членове на терористични организации, там, където отделни лица са починали, изчезнали или ранени в област под изключителния контрол на властите на държавата ответник (*Akkum and*

Others v. Turkey, жалба № 21894/93, § 211). Съдът е постановил, че във всички случаи, когато той е препятстван да научи точните обстоятелства по случая поради причини, обективно вменени на държавата, то тогава се възлага на правителството да опише задоволително и убедително хода на събитията и да представи солидни аргументи, за да обори твърденията на жалбоподателите. В противен случай Съдът прави изводи относно обосноваването на твърденията (*Mansuroglu v. Turkey*, жалба № 43443/98, § 80).

2. Следене – чл. 8

Позитивното задължение по опазване на живота на гражданите изисква активни действия по следене, наблюдаване и издирване на потенциални заподозрени и планиране на антитерористични операции, които да предотвратят подготвяното престъпление. Следенето трябва да се извършва по начин, който не нарушава индивидуални права на трети лица, при спазване на справедлив баланс с интереса на обществото. По чл. 8 се квалифицират жалбите до Съда, подадени от такива трети лица или от лица, заподозрени в тероризъм, по отношение на които протича проверка за събиране на предварителни данни. Тези жалбоподатели преди всичко трябва да докажат, че тяхното оплакване спада към категорията от интереси, защитени от правото на уважение към личния живот, жилището и кореспонденцията. Това не е трудно, тъй като Съдът дефинира обхвата на чл. 8 доста широко. С развитието на новите технологии мерките за следене придобиха разнообразие от форми и почти всички тях Съдът смята за „намеса“ по смисъла на Конвенцията. Видовете следене, изброени по-долу, са типични примери за намеса на властите в упражняването на правата по чл. 8:

- подслушване на служебни телефони (*Amann v. Switzerland*, жалба № 27798/95 [GC], *Kennedy v. the United Kingdom*, жалба № 26839/05);

- подслушване на лични телефони (*Halford v. the United Kingdom*, жалба № 20605/92);

- следене на услуга онлайн чат (*Barbulescu v. Romania*, жалба № 61496/08 [GC]);

- поставяне на полицейски „бръмбари“ в частни помещения (*Allan v. the United Kingdom*, жалба № 48539/99);
- звуково оборудване, инсталирано в затвори (*Wisse v. France*, жалба № 71611/01);
- подслушвателно устройство, сложено върху човек (*Heglas v. Czech Republic*, жалба № 5935/02);
- филмиране на жалбоподател в полицейско управление и излъчване на записа по телевизията (*Khmel v. Russia*, жалба № 20383/04);
- GPS следене (*Uzun v. Germany*, жалба № 35623/05);
- задържане на пръстови отпечатъци и ДНК профили (*S. and Marper v. the United Kingdom*, жалби № 30562/04 и 30566/04 [GC]);
- претърсване на работни помещения и изземване на компютърни файлове и имейли (*Servulo & Associados – Sociedade de Advogados, RL and Others v. Portugal*, жалба № 27013/10);
- приемане на закон за специални разузнавателни средства (*Klass and Others v. Germany*, жалба № 5029/71).

По делата *Association for European Integration and Human Rights and Ekimdzhiev v. Bulgaria* (жалба № 62540/00) и *Ekimdzhiev and Others v. Bulgaria* (жалба № 70078/12) жалбоподателите (адвокати) оспорват съответствието с Конвенцията на българския Закон за специалните разузнавателни средства. Съдът се съгласява с тях, че при определени условия човек може да твърди, че е жертва на нарушение, причинено от самото съществуване на мерки за тайно наблюдение или на закон, позволяващ такива мерки, без да се налага да заяви, че те са реално приложени спрямо него. Само рискът, че такива средства биха могли евентуално да се приложат, е достатъчен да се твърди статут на жертва по смисъла на Конвенцията. Жалбоподателите печелят двете дела по същество.

Втората алинея на чл. 8 изброява легитимните цели, които може да оправдаят намеса в правото на личен живот и неприкосновеността на жилището и кореспонденцията – тя трябва да е „в интерес на националната и обществената сигурност или на икономическото благосъстояние на страната, за предотвратяване на

безредици или престъпления, за защита на здравето и морала или на правата и свободите на другите“. Българската конституция (чл. 34) повтаря една от тези легитимни цели – тайната на кореспонденцията може да се наруши „за разкриване или предотвратяване на тежки престъпления“. В контекста на борбата с тероризма Съдът приема, че намесата преследва легитимна цел по защита на националната сигурност, опазване на обществения ред и защита на правата и свободите на другите (*Klass and Others v. Germany*).

Накрая, при обсъждане на въпроса дали намесата е била необходима в едно демократично общество, Съдът балансира конкуриращите се интереси по делото. В казуси за тероризъм националните власти трябва да покажат, че са спазили справедлив баланс между упражняването от страна на лицето на правото, гарантирано по първата алинея на чл. 8, и нуждата за държавата по втората алинея да предприеме ефективни мерки за гарантиране на правото на живот на другите (*Murray v. the United Kingdom, жалба № 22384/93, § 91*). Обхватът на преценката за пропорционалност е описан в глава „Право на зачитане на личния и семейния живот“.

3. Административно задържане на лица, заподозрени в тероризъм – чл. 5

Етапът на следене завършва със събрани данни, от които е възможно да последва задържане по административен ред. Правомощията да се призовават, спират, претърсват и задържат лица, заподозрени в заплахата за националната сигурност, попадат в приложното поле на чл. 5 от Конвенцията (*Beghal v. the United Kingdom, жалба № 4755/16*). По тази разпоредба не се изследва пропорционалност, а единствено законност, т.е. дали обстоятелствата се вменят в някоя от изрично изброените хипотези, които Конвенцията признава за законно задържане.

Съдът е имал възможност да се произнесе по въпроса за административното задържане на потенциални терористи по делото *A. and Others v. the United Kingdom, жалба № 3455/05 [GC]*). След терористичната атака на 11 септември 2001 година британското

правителство реши, че някои чуждестранни граждани, пребиваващи във Великобритания, са замесени в терористични операции, свързани с „Ал Кайда“, и следователно застрашават живота на нацията. Тези лица не можеше да бъдат депортирани поради съществуващия за всеки от тях риск да бъде подложен на изтезание в страната си по произход. Съответно правителството сметна, че е нужно да овласти полицейските служители с разширени правомощия да задържат чужди граждани при разумно предположение, че тяхното присъствие във Великобритания представлява риск за националната сигурност и че те са „международни терористи“. Освен това правителството подаде уведомление до Съвета на Европа за дерогиране по чл. 15 от Конвенцията. Така задържаните лица бяха настанявани в центрове за незаконни имигранти, но без да се предприемат стъпки по депортиране.

Правната квалификация на делото *A. and Others v. the United Kingdom [GC]* е чл. 5, ал. 1, б. „f“. Съдът установява, че по отношение на жалбоподателите не е имало реалистична прогноза да бъдат наистина експулсирани, докато е траело задържането им. Съдът постановява, че политиката на правителството да държи възможността за експулсиране на жалбоподателите „под активно преразглеждане“ (*under active review*) не е равнозначна на „действие с оглед на експулсиране“ (*action with a view to deportation*) по смисъла на тази разпоредба. Следователно тяхното задържане не спада към изброените законни хипотези на чл. 5.

Същото нарушение – че чужденец е настанен в дом за лица, очакващи депортирането си, но без реално да се извършва „действие с оглед на експулсиране“, Съдът установи по делото *M. and Others v. Bulgaria (жалба № 41416/08)*. Жалбоподателят М. е заподозрян в „каналджийство“ и със заповед на ДАНС е наредено експулсирането му от страната, както и лишаването му от свобода, докато това се осъществи. Той е настанен в Дома за временно настаняване на чужденци в Бусманци, София, където прекарва две години и осем месеца. Българските власти обясняват необходимостта от продължителното задържане със следното: в заповедта за експулсиране не е посочена държавата, в която М. да се върне; той е гражданин на Афганистан, но няма афганистански

паспорт; дирекция „Миграция“ е подала две молби до афганистанското посолство в България за издаване на паспорт, но няма отговор; няма директни полети от България до Афганистан и др. Съдът установява небрежно и неангажирано изпълнение на депортирането и липса на активност то да се доведе докрай, което обезсмисля задържането.

Тайното задържане на лице, при липса на протокол с минимални реквизити като дата, час и място на задържане, имена на задържания и на задържащия и основанията за задържане, е едно от най-тежките нарушения на чл. 5. Например по делото *El-Masri v. North Macedonia*, жалба № 39630/09 [GC], жалбоподателят е немски гражданин от ливански произход, арестуван и затворен в хотелска стая в Скопие за 23 дни, разпитван и малтретиран там, след което предаден на американските разузнавателни служби. Те от своя страна го отвеждат в таен затвор в Афганистан, където допълнително е измъчван 4 месеца. Съдът приема, че задържането е незаконно и че македонското правителство е отговорно за целия период на задържането до окончателното освобождаване на жалбоподателя.

Друго известно дело с подобно оплакване е делото *Al Nashiri v. Poland* (жалба № 28761/11). Жалбоподателят е бил заподозрян в извършването на терористична дейност и задържан в тайно помещение, принадлежащо на американските разузнавателни служби върху полска територия, където е прекарал 6 месеца без правно основание и наблюдение. Оттам е бил преместен в американската морска база в Гуантанамо, Куба. Както и по предходното дело, Съдът признава полското правителство за отговорно за целия период на задържане от момента на първоначалното спиране на жалбоподателя.

Русия също е злополучно известна с *incommunicado* задържания на заподозрени терористи. Делото *Sentsov v. Russia* (жалба № 48881/14, communicated) е на украинския режисьор Олег Сенцов, арестуван през 2014 г. по обвинение в терористична дейност – приготвяне да се взриви паметник на Ленин и да се подпали офис на руската партия „Единна Русия“ в гр. Симферопол, Крим. Олег Сенцов е арестуван вечерта на 10.05.2014 г.,

но в заповедта му за задържане е отбелязано 8 ч. на 11.05.2014 г. През нощта на 10-и срещу 11-и той е бит и измъчван с цел да направи самопризнания. Две седмици по-късно е качен на самолет за Москва и преместен в тамошен следствен арест – по силата на презумпцията, че след анексирането на Крим той вече не е украински гражданин.³⁰ Руските власти не уведомяват украинското посолство в Москва за задържането и транспортирането на О. Сенцов, нито допускат украинския посланик да го посети в московския следствен арест. Пред Съда О. Сенцов се оплаква от нарушение на чл. 5, тъй като случаят му не е нито един от изброените в ал. 1 хипотези. По-специално той се оплаква, че е задържан, без да има качеството на обвиняем, тъй като формално обвинение му е повдигнато чак на 6.06.2014 г., а преди това е разпитван в качеството на заподозрян. Олег Сенцов твърди също, че симферополският районен съдия, който потвърждава мярката му за неотклонение по реда на руския Наказателно-процесуален кодекс, обсъждайки съставите на престъпления по руския Наказателен кодекс и без да е положил изпит за правоспособност като руски съдия, представлява „некомпетентен съд“ по смисъла на Конвенцията. Московският градски съд, който потвърждава решението на районния, също е „некомпетентен съд“, тъй като трансферът на О. Сенцов от Украйна в Русия не е извършен по правилата на производство по екстрадиция.

4. Мерки за административна принуда – баланс с други права по Конвенцията

Защита от изтезание – чл. 3

По делото *M. and Others v. Bulgaria* Съдът постанови временни мерки срещу България по Правило 39 от Правилника на Съда и забрани на правителството да експулсира М., докато жал-

³⁰ На 21.03.2014 г. руският парламент прие закон, с който обяви анексирането на Крим към Русия след проведен референдум в Крим. Съгласно този закон всеки жител на Крим, който не подаде изрична молба да запази украинското си гражданство в срок от един месец от обнародването на закона, автоматично губи това гражданство и придобива руско гражданство.

бата му не бъде разгледана с окончателно решение. Твърдението на М. беше, че ако заповедта бъде изпълнена и той бъде върнат в Афганистан, би бил подложен там на изтезание и смърт. Такова е местното наказание за мюсюлмани, които са се отвърнали от исляма и са приели православна вяра, какъвто е случаят с М. – покръстен след пристигането си в България.

Избор на местожителство – чл. 2, Протокол 4

Стар закон в Италия предвижда превантивни административни мерки срещу лица, за които има данни, че са извършили престъпление срещу националната сигурност. Приложението и качеството на този закон са разгледани от Съда по делото *De Tommaso v. Italy*, жалба № 43395/09 [GC], след като през 2007 г. италианският съд слага жалбоподателя под специално наблюдение за период от две години по реда на този закон. По-специално на жалбоподателя са наложени следните мерки: подписка веднъж седмично; местоживеене в определена община; забрана за промяна на местожителството; забрана за общуване с осъждани лица или лица, подложени на същите мерки; забрана да напуска дома си вечер след 22 часа и сутрин преди 6 часа; забрана да носи оръжие; забрана да посещава барове, нощни заведения и публични събития; забрана да ползва мобилен телефон и радиоприемник и др. Съдът квалифицира наложените мерки по чл. 2 от Протокол 4 към Конвенцията – право на свободно придвижване и свобода на избор на местожителство, като постановява, че приложимият закон е формулиран със смътни и прекалено широки термини. В него не са дефинирани достатъчно прецизно и ясно нито кръгът от лицата, спрямо които се прилага законът, нито съдържанието на някои от мерките.

Според чл. 35 от българската Конституция „всеки има право свободно да избира своето местожителство, да се придвижва по територията на страната и да напуска нейните предели. Това право може да се ограничава само със закон, за защита на националната сигурност, народното здраве и правата и свободите на други граждани“. Пример за такова законово ограничение е забраната да напускат страната „лица, за които има данни, че с пътуването

си застрашават сигурността или интересите на Република България или че извършват, подбуждат, участват в приготвяне, подпомагане или в обучение за извършването на терористична дейност“ (чл. 75 от Закона за българските лични документи).

Забрана за напускане на пределите на страната – чл. 2, Протокол 4

Жалбоподателят по делото *Iletmis v. Turkey* (жалба № 29871/96) е турски гражданин, заминал като студент в Германия, където прекарал 17 години, сключил брак и се родили децата му. При едно посещение при роднини в държавата му по произход бил арестуван по обвинения в сепаратистка дейност, застрашаваща националната сигурност. Шест дни по-късно бил освободен, но властите не му върнали паспорта и той се оказал в обективна невъзможност да напусне страната. Тази ситуация продължила седем години, докато не бил оправдан с влязла в сила присъда и едва тогава му бил издаден нов паспорт. Неговата жалба в Съда е квалифицирана по чл. 8 вместо по чл. 2, Протокол 4, тъй като той не е ратифициран от турското правителство. Съдът постановява, че времевият период от седем години е непропорционален на преследваната цел – с минаване на времето свободата на движение на жалбоподателя (разгледана тук като аспект на правото му на уважение към личния живот) значително надделява над изискванията за опазване на националната сигурност. Продължаването на мярката с години вече не осъществява тази цел.

Отнемане на гражданство – чл. 8

Съдът е склонен да се солидаризира с държавите, когато те отнемат гражданство на натурализирани лица с повдигнати обвинения в тероризъм. Съдът отхвърля жалбите на тези лица като недопустими, тъй като процедурните гаранции в производството по отнемане на гражданството са били спазени (*K2 v. the United Kingdom*, жалба № 42387/13, (dec.) и тъй като дотогава лицата са били с двойно гражданство и мярката не ги оставя без гражданство (*Ghoumid and Others v. France*, жалба № 52273/16).

Семеен живот – чл. 8

Когато лицето, заподозряно в тероризъм, има съпруг/а и/или деца в експулсиращата държава, националният съд е длъжен да обсъди дали разделянето на семейството ще оправдае целта по защита на националната сигурност. Разпоредбата на чл. 44, ал. 2 от Закона за чужденците в Република България предвижда, че „при налагане на принудителните административни мерки компетентните органи отчитат... семейното му положение“. Съдът има богата практика по този проблем, включително дълга поредица дела срещу България, загубени от правителството. Притеснителното във всички тях е, че Съдът намира нарушение на изискването за законност, а не на изискването за пропорционалност. Най-новото решение е по делото *Bou Hassoun v. Bulgaria* (жалба № 59066/16), където жалбоподателят е депортиран в Турция и фактически разделен от партньорката си – българска гражданка, и от детето им, родено в България, след събрани данни от ДАНС, че е замесен в „каналджийство“ и представлява заплаха за националната сигурност. Нарушението, което Съдът установява, е, че „Върховният административен съд отхвърлил жалбата на жалбоподателя срещу заповедта за експулсиране, без да извърши смислена проверка на твърденията на административния орган, декларирайки просто, че предметната заповед не нарушава закона, тъй като събраната в хода на административното производство информация, спомената в предложението, е достатъчна да оправдае извода, че той представлява заплаха за националната сигурност... Въпреки че е имал формална възможност да потърси съдебен контрол върху въпросната мярка, жалбоподателят не е получил минималната степен на защита срещу произвол, заложена в понятието за законност по Конвенцията. Това означава, че намесата в неговото право на уважение към семейния и личен живот не е „в съответствие със закона“, както изисква чл. 8, § 2“ (§ 34, 35).

Включване в „черен списък“ и гражданска конфискация – чл. 6 (достъп до съд)

По делото *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*, жалба № 5809/08 [GC], Съдът разглежда правото на достъп до съд с цел обжалване на гражданска конфискация на имущество, наложена на основание Резолюция 1483 на Съвета за сигурност на ООН. Според Съвета за сигурност жалбоподателят е бил директор на финансите на иракските тайни служби по времето на режима на Саддам Хюсеин. Затова Съветът за сигурност го включва в списък на лица, подлежащи на санкциониране чрез замразяването на средства в банкови сметки и прехвърлянето им във Фонда за развитие на Ирак. Жалбоподателят се опитал неуспешно да обжалва мерките пред швейцарските съдилища, които ограничили контрола си само до това да сверят дали името му наистина се появява в списъка на Съвета за сигурност и дали той е собственик на въпросните имущества. Съдът започва разглеждането на жалбата с предварителен анализ дали е налице нормативен конфликт между Резолюция 1483 и Конвенцията и дали трябва да се определи йерархия между позитивните задължения по Конвенцията, от една страна, и тези, възникващи от Хартата на ООН, от друга. Съдът заключава, че няма противоречие между тези два акта и по-специално, че Резолюция 1483 не забранява изрично съдебния контрол за пропорционалност върху мерките. В този смисъл всяко приложение на Резолюцията, извършено без възможност за съдебен контрол, който да гарантира, че няма произвол, ще ангажира отговорността на държавата по чл. 6 от Конвенцията. В случая жалбоподателят не е имал възможност да представи доказателства, че е включен произволно във въпросния списък. Освен това процедурата по изключване от списъка не замества производството по съдебен контрол върху наложена санкция. Следователно е допуснато нарушение на чл. 6 (достъп до съд).

Оплакване от непропорционално включване в „черен списък“ на Федералната служба за финансов надзор, както и замразяване на банкови сметки за две години и половина – поради обвинение

нение в екстремизъм, се съдържа и в делото *Podchasov v. Russia* (жалба № 33696/19, communicated).

Законът за собствеността на гражданите, приет в България през 1973 г. и отменен през 2005 г., предвижда отнемане в полза на държавата на незаконни доходи в исково производство пред граждански съд. Съдът коментира качеството на този закон по делото *Dimitrovi v. Bulgaria* (жалба № 12655/09), като установи, че той не предвижда погасителна давност и проверката може да обхване неопределен брой години назад; че проверката не приключва с окончателен акт и е възможно да се започват и прекратяват неопределен брой проверки срещу едно и също лице; законът не съдържа ясна дефиниция за „законни“ доходи, нито посочва релевантните и допустими доказателства за „законността“ на доходите, още повече че тежестта на доказване е върху ответника по делото. По тези съображения Съдът признава гражданската конфискация на имуществото на жалбоподателите за „несъответстваща на закона“. Съдът постановява също, че тя не преследва легитимна цел – нещо, което Съдът рядко произнася в практиката си. Съдът посочва, че разпоредбите на отменения закон „изрично предвиждат, че процедурите по глава III са неприложими към придобитото от престъпление, тъй като то се третира по реда на Наказателния и на Наказателно-процесуалния кодекс. При това „в нито един момент в хода на вътрешното производство срещу жалбоподателите властите не са се опитали да установяват, че имуществото, чиято конфискация е искана, е било придобито чрез облаги от престъпление“.

Свобода на сдружаване – чл. 11

Мерките за борба с тероризма се обсъждат в практиката на Съда в контекста на правото на учредяване и членуване в политически партии. Втората алинея на чл. 11 позволява на държавите да ограничат свободата на сдружаване, когато тя застрашава националната сигурност и обществения ред. С оглед на това Съдът е въвел в практиката си два основни принципа, с които всички политически партии трябва да се съобразяват: 1) средствата, които използват, трябва да са изрядно законни и демократични и

2) политическите промени, които предлагат, трябва сами по себе си да са в съответствие с фундаменталните демократични принципи. От това задължително следва, че политически партии, чиито лидери подтикват към насилие или предлагат политики, които не уважават демокрацията или директно са насочени към разрушаването ѝ, не могат да се оплакват по Конвенцията от наложени им санкции на тези основания (*Refah Partisi (Parti de la prospérité) and Others v. Turkey [GC]*, жалби № 41340/98, 41342/98, 41343/98, 41344/98, § 98).

Например Съдът отхвърля жалбата на две заличени партии по делото *Herri Batasuna and Batasuna v. Spain* (жалба № 25803/04). Тези партии са deregистрирани с решение на Върховния съд на Испания заради подкрепата им към терористични организации, по-конкретно чрез оправдаване на техни актове и методи. Съдът постановява, че партиите са се застъпвали за един модел на обществото, несъвместим с понятието „демократично общество“, и че решението на националния съд, въпреки широкото поле на свободата на сдружаване, е било спешно належащо в случая.

5. Осъдителна присъда за тероризъм – намеса в упражняване на други права по Конвенцията

Свобода на религия – чл. 9

В контекста на мерките срещу тероризъм чл. 9 е приложен от Съда по делото *Guler and Ugur v. Turkey* (жалби № 31706/10 и 33088/10). В Турция действа Закон за превенция на тероризъм, който съдържа материални наказателноправни разпоредби и криминализира пропагандата в полза на терористични организации. Турската прокуратура повдига обвинения и издейства осъдителни присъди срещу жалбоподателите по този закон за това, че са посетили ислямска церемония в памет на членове на РКК (Kurdistan Workers' Party, незаконна военна организация), убити от службите за сигурност. Знамето на незаконната организация и снимки на починалите били изложени по време на церемонията. Съдът приема, че присъдите представляват намеса в правото на колективно изповядване на религия и че по чл. 9 е ирелевантно

дали починалите са били членове на терористична организация, или не. Съдът признава нарушение на тази разпоредба поради липса на изискването за „законност“, като постановява, че разпоредбите на Закона за превенция на тероризъм не са били ясни и предвидими, тъй като жалбоподателите не са могли да предвидят, че тяхното участие просто в един религиозен ритуал ще попадне под обхвата на този закон.

Свобода на изразяване – чл. 10

Наказателното преследване на лица, които изразяват позитивно мнение за извършени терористични атаки, е в съответствие с Конвенцията. Държавите ответници обикновено печелят такива дела в Съда и той потвърждава наложените национални присъди като необходими в едно демократично общество. В следните два примера Съдът взема страната на Франция и отхвърля жалбите като неоснователни. По делото *Leroy v. France* (жалба № 36109/03) жалбоподателят е осъден за оправдаване на тероризъм – за това, че два дни след 11 септември 2001 г. е нарисувал и публикувал карикатура, изобразяваща атаката с надпис: „Ние всички мечтаехме за това... Хамас го направи“. Съдът посочва, че атаките на 11 септември доведоха до глобален хаос и се дискутираха като тема от голям обществен интерес. В този контекст намеренията на жалбоподателя са без значение, защото карикатурата подкрепя и възхвалява насилие. Съдът обръща внимание, че карикатурата е публикувана само два дни след нападението, с непредпазливо използван език и в момент, когато целият свят е в шок от новините. Наказанието на жалбоподателя е било глоба, чийто размер Съдът оценява като скромнен.

Атаките от 11 септември дават повод за още едно френско дело – *Z. B. v. France* (жалба № 46883/15). През 2012 г. жалбоподателят подарява на тригодишния си племенник тениска с надпис отпред „Аз съм бомба!“ и отзад „Джихад, роден на 11 септември“. Мъжът е признат за виновен в оправдаване на престъпление, след което подава оплакване в Съда за нарушаване на свободата му на изразяване. Той губи делото, като Съдът отчита не само конкретния текст върху тениската, но и общия контекст, на

фона на който се случват събитията, включително терористичните атаки в Тулуза, при които три деца бяха убити пред училището им, както и специфичния контекст, а именно – инструментализиране на малко дете.

Огледални на тези са поредица руски дела срещу журналисти и инфлуенсъри, където с националния закон за превенция на тероризма се злоупотребява от властите и те го използват нецелесъобразно, когато искат да накарат „да замълчи“ неудобен за тях човек. (*Stomakhin v. Russia*, жалба № 52273/07). Наказателните производства завършват с осъдителни присъди с ефективни наказания лишаване от свобода за няколко години, които Съдът критикува като проява на произвол, недобросъвестност и заобикаляне на целта на Конвенцията. На 22 март 2022 г. Съветът на Европа изключи Русия от организацията и считано от 16 септември 2022 г., Конвенцията вече не се прилага за действия и бездействия, извършени от руското правителство.

Отнемане на телевизионен лиценз

Съдът отдавна е приел, че някои видове идентифициране с терористична организация, особено възхваляването на такава организация, може да се смятат за изразяващи подкрепа за тероризъм и подбуждане към насилие и омраза. Също така Съдът приема, че разпространяването на съобщения, хвалещи извършителя на терористична атака, охулващи жертвите на такива атаки, призоваващи към финансиране на терористични организации и други подобни, може да се приравни на подбуждане към тероризъм (*Yavuz and Yaylali v. Turkey*, жалба № 12606/11, § 51). В такива случаи опитите да се повдигне оплакване пред Съда, че видът наказание – отнемане на телевизионен лиценз – представлява намеса в свободата на изразяване, са неуспешни. Съдът не квалифицира тези жалби по чл. 10, а по чл. 17 – като злоупотреба с права. Такъв е случаят с телевизионния канал ROJ в Дания, където юридическите лица носят наказателна отговорност (*ROJ TV A/S v. Denmark*, жалба № 24683/14 (dec.)). Този канал отразявал едностранно новини, излъчвал повтарящи се покани за участие в боеве, подтиквал към членство в РКК (включена в списъка на те-

рористични организации на ЕС, Канада, САЩ, Австралия и Великобритания), обрисувал починали терористи като герои и като цяло внушавал не просто симпатия към РКК, а пропаганда на тази организация. Търговското дружество, което притежавало телевизионния канал, било признато за виновно в оправдаване на терористични действия, извършени от РКК, и загубило лиценза си. Съдът отхвърля жалбата му като недопустима *ratione materiae*, тъй като липсва защитимо право по Конвенцията, което да е нарушено: „Компанията жалбоподател се опитва да отклони чл. 10 от Конвенцията от неговата реална цел, като използва това право за резултати, които са явно противоречащи на ценностите на Конвенцията“. Съдът подчертава, че превенцията на тероризъм и на слово, защитаващо употреба на насилие, е висш приоритет в модерното общество на Европа.

Наказателна конфискация на имущество – чл. 1, Протокол 1

Борбата с престъпната дейност и тероризма принципно е законна цел, която конфискацията преследва. По делото *Aboufadda v. France*, жалба № 28457/10 (*dec.*) Съдът разглежда една правна презумпция. Според приложимото право на Франция се презумира, че умишлено са се обогатили с престъпно придобити средства лица, които имат редовни контакти с осъдени за престъпления, наказуеми с над 5 години лишаване от свобода, и които не могат да предоставят оправдателни документи за средствата, кореспондиращи на техния начин на живот или на имуществото, което притежават. В това дело Съдът се солидаризира с френското правителство и постановява, че предметната мярка е пропорционална на преследваната обществена цел. Съдът отбелязва, че решението да се конфискува цялата къща на жалбоподателите като вид наказание е легитимна санкция за тежките престъпления по широкомащабен трафик на наркотици, които са извършили.

Екстрадиция на чужденец – чл. 1, Протокол 7

Оплаквания на осъдени чужденци, свързани с трансфери на наказателни производства, се разглеждат по чл. 1, Протокол 7 към Конвенцията. По делото *K. I. v. France* (жалба № 5560/19)

жалбоподателят е руски гражданин от чеченски произход със статут на бежанец във Франция, където обаче е осъден за терористични действия на пет години лишаване от свобода. Докато изтърпява наказанието си във френски затвор, компетентният административен орган отменя статута му на бежанец и на основание на влязлата в сила присъда издава заповед за депортирането му в Русия. В производството по обжалване на заповедта националният съд не се занимава с въпроса дали към момента на постановяване на решението жалбоподателят все още има статут на бежанец и потвърждава депортирането. Пред Съда жалбоподателят твърди, че такива данни продължават да са налице и той ще бъде подложен на нечовешко третиране, ако бъде върнат в Русия в този момент. Съдът се съгласява с него.

6. Заключение

Може да се обобщи, че държавата е длъжна да бъде активна да разпознава и предотвратява тероризма рано, още преди терористичните актове да са настъпили, така че да се избегне смърт на гражданското население. Тя е длъжна да приема съответните закони за разузнаване, задържане, експулсиране и санкциониране на терористи. Тези закони обаче трябва да имат оправдана цел и ясно съдържание, да включват сериозни гаранции срещу произвол, да предвиждат достъп до обжалване пред съд, зачитане на основните човешки права на обектите на мерките, анализ на целесъобразността на мярката във всеки конкретен случай и др. Преплитат се множество защитени права по Конвенцията и интереси на групи хора, които влизат в конфликт. Задачата никак не е лека, но държавите разполагат с десетилетия разработвани общи принципи на Конвенцията, по които да се ръководят. На тяхна помощ идва и новото правомощие на Съда от 2018 г. да дава тълкувателно становище по запитвания на върховните съдилища на държавите членки (Протокол 16).